

Asiantuntijaseminaari äidinkielen ja vieraiden kielten didaktiikasta

Suomen sovelletun kielitieteen yhdistys AFinLa järjesti vuoden 1981 asiantuntijaseminaarinsa huhtikuussa Tampereella. Seminaarin aiheena oli äidinkielen ja vieraiden kielten didaktiikka. Kutsuttuja asiantuntijoita oli 30 kasvatustieteen, kielitieteen, psykologian ja hallinnon edustajaa. Seminaaria johti apulaisprofessori *Viljo Kohonen* Tampereen yliopistosta.

Seminaarin perusteluiksi ja teemoiksi Viljo Kohonen oli koonnut seuraavat neljä näkökohtaa:

1. Kielididaktiikka on vielä uusi yhtenäisenä tutkimuksen kohteena, vaikka kieliä on opetettu ammoisista ajoista. Kyseessä on tieteidenvälinen tutkimusalue, jolla on ilmeiset yhteydet kielitieteeseen, kasvatustieteeseen ja psykologiaan.

Kielitiede antaa kuvausmalleja opetuksen sisällön keskeiseen ongelmaan eli siihen, mitä kieli on ja mitä »kielen osaamisella» tarkoitetaan. Kielitieteeseen liittyvistä tutkimusalueista sosiolingvistiikalla ja psykolingvistiikalla on samoin selviä yhteyksiä kielididaktiikkaan. Kieliteoriat ovat kuitenkin nopeasti vaihdelleet viime vuosikymmeninä ja niiden myötä myös käsitykset kielenopetuksen tavoitteista.

Kielididaktiikan lähin kontaktialue kasvatustieteen puolella on yleinen didaktiikka. On tärkeää selvittää, missä määrin kielididaktiikka voi nojautua yleiseen didaktiikkaan ja missä määrin se ehkä vaatii omia teoreettisia kuvausmalleja.

Yhteydet oppimispsykologian ja yleisten oppimisteorioiden välillä ovat ilmeiset. Viime vuosina näitä yhteyksiä on tutkittu kielen oppimisen kannalta psykolingvistiikan piirissä varsin intensiivisesti.

2. Seminaarin käytännöllisenä päämääränä on opettajien kouluttaminen. Seminaari antaa tilaisuuden verrata eri korkeakouluissa tehtyjä ratkaisuja sekä keskustella koulutuksen sisällöistä ja painotuksesta. Kielididaktiikkahan on keskeisessä asemassa tutkinnonuudistuksen mukaisissa aineenopettajan kasvatustieteellisissä opinnoissa.

3. Seminaari tähtää laajemmallekin kuin opettajankoulutuksessa olevien opettajankoulutuksen kehittelytyöhön. Lähivuosien tehtävänä on kouluttaa lukion opettajia kurssimuotoisen lukion monipuolistuviin työtapoihin sekä järjestää täydennyskoulutusta nykyisille opettajille. Opettajankoulutusyksiköiden oman henkilökunnan koulutusta on siis kiireesti tehostettava, jotta se voisi puolestaan antaa koulutusta edelleen.

4. Seminaarin tehtävänä on myös pohtia äidinkielen ja vieraiden kielten opetukseen liittyviä kysymyksiä, jotka nyt opetusarvioita uudistettaessa ovat ajankohtaisia. Kurssimuotoisen lukion opiskelutapa antanee integrointiin uudenlaisia mahdollisuuksia. Näitä olisi pyrittävä selvittämään ja hyödyntämään sekä opettajankoulutuksen koulutuksessa että opettajien täydennyskoulutuksessa.

Teemoista käytiin yleiskeskustelu kymmenen alustuksen pohjalta. Alustuksia oli pyydetty paitsi didaktikoilta myös lähieteiden kielitieteen ja psykologian edustajilta.

Kielitieteen ja äidinkielen opetuksen suhteita tarkasteli *Auli Hakulinen* (Tampereen yliopisto), kielitieteen ja vieraiden kielten opetuksen suhteita *Kari Sajavaara*

(Jyväskylän yliopisto). Oppimista pahtumaa psykologian kannalta ja kielen omaksumista ja oppimista koskevan tiedon ja teorian soveltamista opetukseen koskettelivat *Leena Laurinen* (Helsingin yliopisto) aiheena »Mitä psykologia voi antaa äidinkielen ja vieraiden kielten opetukselle», *Elisabet Service* (Helsingin yliopisto) aiheena »Muistin tutkimus ja vieraiden kielten opetus» sekä *Jorma Tommola* (Turun yliopisto) aiheena »Psykolinguistiikka ja vieraiden kielten opetus».

Teuvo Piippo (Jyväskylän yliopisto) tarkasteli lähitieteiden antia kielididaktiikalle otsikkonaan »Mitä kielididaktiikka odottaa lähitieteiltä», samoin *Eero Laine* (Joensuun korkeakoulu) otsikkona »Käytäntö ja teoria vieraiden kielten opetuksessa».

Näkökulmia äidinkielen didaktiikkaan avasi *Sirppa Kauppinen* (Helsingin yliopisto) esityksessään »Äidinkielen didaktiikasta», samoin *Anna-Liisa Mäenpää* (Tampereen yliopisto) esityksessään »Käytännön teoria» äidinkielen opetuksessa» ja *Raija Ruusuvaara* (Turun yliopisto) puhuessaan »Äidinkielen ja vieraiden kielten integroinnista».

Kirjaan seuraavassa muutamia ajankäsitteitä, jotka tuntuvat laajemminkin erottuvan kielenopetusta koskevasta keskustelusta. Jyväskylän 5:nnessä lingvistiikan kesäseminaarissa kesäkuun alussa saattoi verrata seminaarissa puhuttua ulkomaisten kielenopetuksen asiantuntijoiden kannanottoihin. Tarkastelen asioita erityisesti äidinkielen opettajan kannalta.

Kielen semanttisten rakenteiden tuntemusta on ruvettu selvästi arvostamaan — ymmärrettävästi, olihan 1960-luku leimallisesti syntaksikeskeinen. Auli Hakulinen mainitsikin fennistiikan kiireellisiä tutkimusalueita luetellessaan suomen kielen merkitysoopin tutkimuksen. Leena Laurinen esitti lauseen semanttiseksi jäsentämiseksi mallin, joka perustuu kausaalisuhteiden verkkoon. Vieraan kielen opettamiseen Laurinen suositteli mm. sanaston opettamista tällaisen suhdeverkon avulla.

Kiinnostavia tältä kannalta olivat mielestäni koululaisilla teetetyn sanaluokkien tunnistamiskokeen tulokset, jotka Elisabet Service esitti. Seuraavassa listassa on verbit

järjestetty sen mukaan, kuinka moni (numero verbin jäljessä) oppilas erehtyi verbin sanaluokasta: ratsastaa 1, ostaa 1, mennä 7, saapua 11, muistaa 16, kuulla 23, taipua 27. Kuten huomaamme, virheet porrastavat meille sievästi verbien semanttiset ryhmät. — Substantiivien tunnistuskoe tuotti samantapaiset tulokset.

Tuntuu todellakin siltä, että lapsen intuitiivista tietoa kielestään olisi voitava käyttää hyväksi positiivisemmin kuin nykyään, jolloin se erällä oppilailla tulee kirjatuksi vain huonona koenumeronä.

Oli voitava, niin. Käytännön työssä hurskaat vaatimukset opettajaa vähät auttavat, luultavasti nykyisin pelkästään suuttavat. Opettajat ovatkin oppineet palauttamaan vaatimukset lähettäjilleen. Kari Sajavaara sanoi tuntuvan masentavalta, kun nykyisin näyttää henki olevan se, että ollaan kiinostuneita vain siitä, mikä voi viedä suoraan luokkaan.

Skeptisimmän teorioiden ja opetusikäntäntö yhdistämiseen ylipäänsä suhtautui Eero Laine, joka poleemisissa alustuksissaan esitti mm. seuraavat kannanotot: »Opettaja opettaa teoriaan piirittämällä; nämä eivät voi häntä auttaa mutta kylläkin horjuttaa hänen asemaansa.» — »[Vieraan kielen] opettajan odotuksia ja turhaumia: strukturalismi lupasi ja piti jonkin verran, kontrastiivinen kielentutkimus antoi vähemmän, generatiivinen malli ei antanut mitään, pragmalinguistiikka: mitä antanee.» Tällaiset mielenilmaukset eivät tunnu havaintojeni mukaan olevan vieraita äidinkielen opettajienkaan keskuudessa.

Auli Hakulinen esitti alustuksessaan kaksi aluetta, jotka aiheuttavat hankaluuksia äidinkielen opettajalle: ei ole tarpeeksi sellaista tietoa suomen kielestä, jota voitaisiin hyödyntää opetuksessa, eikä ole suomenkielistä kirjallisuutta muista tieteenparadiigmoista kuin perinnäisestä fennistiikasta.

On ymmärrettävää, että opettajat tässä tilanteessa joko nojautuvat tuttuun ja turvalliseen ja torjuvat muutokset tai vaativat, että heille on annettava uutta tietoa sellaisessa muodossa, että se voidaan viedä suoraan luokkaan.

Pikaisia parannuksia ei näillä näkymin ole odotettavissa. On ensin tehtävä perustutkimusta ja soveltavaa tutkimusta, kirjoitettava suomenkielistä kielitieteellistä teoriaa ja koulutettava opiskelijoista kielitieteellisiä erikoiskieliä omaksumaan pystyviä lukijoita. (Me keski-ikäiset fennittihän saamme laskea itsemme tässä suhteessa ns. uuslukutaidottomien joukkoon.)

Kiireellistä tutkimusta vaativiksi fennittiikan alueiksi Hakulinen esitti mm. nyky-suomen ja sen historian, tekstin tyylin ja semantiikan.

Olenneisimpia tekijöitä opetuksen onnistumisessa on oppilaan motivoituminen. Vaikka seminaarin teemoihin ei varsinaisesti kuulunutkaan tämä aihe, en malta olla vetämättä esiin tätä näkökulmaa, koska kaksi esitelmää perustui esimerkkeihin opetustilanteista, joiden onnistuneisuus pohjautui nimenomaan oppilaiden motivoitumiseen.

Sirppa Kauppinen esitteli alustuksessaan aineenopettajaksi harjoittelevien seminaaritoitajia, jotka oli tehty koululaisten haastattelujen pohjalta. Alustaja mainitsi, että harjoittelijat tekevät tällaisia kyselytutkimuksia erittäin innostuneesti, koska pääsevät niiden avulla samalla tutustumaan oppilaiden käsityksiin.

Eräässä tutkimuksessa pyritään selvittämään toisaalta oppilaiden suhtautumista ainekirjoitukseen, toisaalta sitä, missä määrin opettajan korjaukset aineeseen parantavat oppilaan kielenhallintaa. Kävi ilmi, että oppilaat yleensä pitävät kirjoittamisesta mutta että läheskään kaikki lukiolaisetkaan eivät lue opettajan korjauksia. Tämän jälkeen kokeiltiin, miten toimisi sellainen menetelmä, että oppilas itse korjaisi tekstinsä opettajan panemien merkkien kohdalta.

Raija Ruusuvoori määritteli alustuksessaan ensin 1970-luvulla käyttöön ilmestyneen käsitteen funktionaalinen kielenopetus, jonka hän sanoi sisältyvän jo POPS 2:n ohjeisiin psykolingvistisen, sociolingvistisen ja kontrastiivisen tarkastelutavan soveltamista opetukseen.

Äidinkielen ja vieraan kielen integrointia opetuksessa Ruusuvoori kaavaili siten, että

äidinkielen runko-ohjelmaa jatkettaisiin harjoittelemalla muilla kielillä. Esim. äänneopissa voidaan harjoittaa kontrasttiivista vertailua suomen ja esim. englannin välillä, samoin muilla kielen tasoilla. Lukiossa voitaisiin yhdistää äidinkielen ja vieraan kielen opetusta esim. kirjoittamalla aine suomeksi ja siitä referaatti toisella kielellä.

Ruusuvoori korosti sitä, että oppilaat osaavat paljon oman kielensä käyttösääntöjä, joita voitaisiin käyttää hyväksi paitsi äidinkieltä myös vierasta kieltä ja kielenkäyttötilanteita tarkasteltaessa.

Jyväskylän kesäseminaarissa esitti romaanisten kielten erikoistuntija ja didaktikko prof. Robert J. Di Pietro (Delawaren yliopisto) myönteisiä tuloksia, joita oli saavutettu, kun oppilaat vieraan kielen tunnilla pantiin näyttelemään erilaisia kielenkäyttötilanteita. Kiinnostavilta tuntuivat mm. harjoitukset, joissa luokka kahtena »puolueena» suunnitteli vaihtoehtoisia strategioita, mitä sanoa tietyissä pulmatilanteissa.

Harjoituksen kiintoisuus on siinä, että dialogissa kukin repliikki vaikuttaa puhe-kumppaniin myös tunnetasolla ja aiheuttaa reaktioita, jotka puhujan on otettava huomioon, jos aikoo päästä omalta kannaltaan suotuisaan lopputulokseen. Samalla tavalla harjoitellaan fraaseja, joita on tapana käyttää eri kielenkäyttötilanteissa.

Käsittääkseni tämäntapaiset harjoitukset olisivat vieläkin hedelmällisempiä äidinkielen tunnilla, koska oppilaat jo hallitsevat kieltä monipuolisesti.

Oppilaat ovat myös Ruusuvooren kokemusten mukaan innostuneita, kun saavat itse tehdä havaintoja.

Lasten ja nuorten yleinen piirre lienee uteliaisuus kaiken uuden suhteen. Haluaisin ottaa tästä näkökulmasta uudelleen puheeksi erilaisten kieli- ja didaktisten teorioiden merkityksen. Tohtineeko väittää, että tässä suhteessa uutuudet saattavat olla arvo sinänsä? Ei käsittääkseni ole sellaista metodia, ettei sen sovelluksista voisi saada virikkeitä, joilla opettaja voi virkistää ja hyödyttää itseään ja oppilaita.

Mutta ennen kuin pystymme tähän, on

Katsauksia

kasvatettava opettajapolvi, joka pystyy uutuuksia hyödyntämään. Ruusuvuori sanoikin, että jos oppilaista halutaan kasvattaa havainnontekijöitä, se pitää aloittaa opettajien kasvatuksesta.

Kun tarkastelee nykyistä teoriakiistaa, ei voi olla panematta merkille sitä vauhtia, millä metodit ja mallit arvioidaan kelvottomiksi. Ajatellaan nyt vaikka fennistejä ja äidinkielen opettajia. Hädin tuskin kymmenen vuotta olemme ylipäänsä edes tienneet esimerkiksi niistä teorioista, jotka Eero Laine luetteli. Tekee mieli sanoa, ettei meillä ole tarpeeksi tietoa eikä tutkimusta niiden hyväksikäytöstä sen paremmin kuin etäisyyttäkään niiden objektiiviseen arviointiin.

Anna-Liisa Mäenpään alustus tuntuu tulleen suoraan ajan hermolta, sillä Jyväskylässäkin korostettiin sitä käytännön didaktista tietoa, joka kokeneella opettajalla on. Prof. Christopher Brumfit (Lontoon yliopisto) osoitti, että brittiläisissä didaktiikan teorioissa on aina pantu paljon painoa siihen kokemukseen, jonka brittiläiset opettajat ovat saavuttaneet opettaessaan englantia vieraana kielenä eri puolilla imperiumia.

Anna-Liisa Mäenpää vertaili uusia didaktisia teorioita, vuoden 1931 opetussuunnitelmaa ja menetelmiä, joita hänen »pitkän uransa aikana» tuntemansa arvostetut pedagogit olivat käyttäneet. Tarkastelun tuloksena oli, että uudet teoriat eivät ole tuoneet mitään uutta. Tärkeää Mäenpään mielestä kuitenkin on se, että uusi teoria systemoi vanhan, ehkä hajanaisen tiedon uudesta näkökulmasta.

Vanha kiista kielitieteellisen aineksen ja kirjallisuuden suhteellisesta osuudesta on nyt nostamassa sekä vieraiden kielten että äidinkielen opetuksessa kirjallisuutta aallonharjalle, niin monissa puheenvuoroissa korostettiin kirjallisuuden lukemisen tärkeyttä.

Tämän seminaarin teemojen käsittelyä jatkettiin AFinLAN syysseminariumissa Turussa.

Valma Yli-Vakkuri